

ARBEIDETS KULTURER HVORDAN STUDERE DEM?

Af Ingar Kaidal

Lokale studier eller "mikro-historie" har den fordel, at de giver mulighed for at se en fortættet sammenhæng mellem sociale, politiske og økonomiske forhold. De giver dermed indblik i den kompleksitet, der kendetegner alle arbejdspladser. Udforskningen af mindre lokaliteter bør derfor ikke forkastes til fordel for studier med lange udviklingstræk og generelle kategorier.

Midtveis i 1990-årene har de som sysler med arbeid og arbeidsfolk i historien, flere grunner til å spørre seg: *hva nå?* Feltet har forlenget mistet den energien og interessen det ble båret fram av i 1970-årene. Sosialhistorien, der arbeiderstudiene dengang var en kjerne, er idag preget av oppbrudd, mange mener krise. Og i letingen etter nye løsninger, som særlig foregår i møtefeltene mellom historie og andre kulturfag, er det ikke først og fremst om arbeid og arbeidsfolk de mest eksperimentierende studiene gjøres.

Meningen her er ikke å lansere noe program for hvordan dette kan bøtes på, men å kaste fram noen tanker om hvordan det livet folk har levd i og omkring sitt arbeid, kan studeres historisk med vekt på kultur. Hva spør vi etter i slik historie, og hvordan kan vi utvikle problemstillingene for å få innsikt i flere av arbeidets mange sider? Hvordan kan begrepene som brukes, gjøres bedre til å trenge dype ned i arbeidets ulike betydninger? Hvordan bør historiske studier av arbeidets kulturer forholde seg til forventninger om generalisering? Hvilke problemer bør tenkes igjennom i prosjekter som vil analysere ulike arbeidskulturer komparativt? Hvordan kan kilder som forteller om arbeid - som f.eks. arbeidsfolks minner - analyseres på mater som får fram kulturelle forhold i og omkring et arbeid?

Dette er spørsmål jeg skal prøve å belyse delvis ved å formidle tanker jeg har gjort meg etter egne studier i feltet, dels med referanser til noen andre prosjekter, og ikke minst til pågående debatter — da både om arbeider-, arbeiderkultur- og arbeidslivshistorie, og om mer allmenne teoretisk-metodiske spørsmål. Jeg verken kan eller vil lage noen oppsummering her av hva som er gjort på feltet. Artikkelen yter således ikke rettferd til mye av den forskning som er gjort. Målet er mer å se framover enn å summere opp.

Spør med fantasi

Til arbeid har det vært knyttet relasjoner, betydninger, normer og verdier av mange slag,

noe er godt utforsket, mye vet vi lite om. Søkelyset er ofte blitt rettet mot sider ved arbeidet som det har stått *kamp og strid* om. Tema en da gjerne har spurt etter, er forhold knyttet til *innsats, ytelse og disiplin* i arbeidet. Arbeidslivssosiologien var lenge opptatt av å finne ut hvorfor arbeiderne gjorde motstand mot krav ovenfra. Det var viktig i Sverre Lysgaards bok fra 1961 om "arbeiderkollektivet".¹ Teorien hans sa at når arbeiderne opplevde likhet, nærhet og feiles problemer, dannet de et kollektivt forsvarssystem rettet mot bedriften. Denne utpreget sosiologiske teorien har inspirert også historiske studier av arbeid, og bl.a. bidratt til å styrke fokuseringen på *motstand*.

Her bør nevnes et par utbredte tendenser i historiske framstillinger til å bruke begrepet "arbeiderkollektiv" annerledes enn Lysgaard: På samme måte som "arbeiderklasse", brukes "arbeiderkollektiv" ofte mer som kategori, om en gruppe arbeidere som holder sterkt sammen - mot ledelsen, enn som et bestemt normsystem, slik Lysgaard mente det. Videre framstår "arbeiderkollektivet" i historiske framstillinger ofte også som en slags uformell, og uferdig, utgave av et fagorganisert arbeiderfelleskap - og det tas lett for gitt at fagforeninger må ha bygd på, kanskje også forutsatt, sterke arbeiderkollektiv. Om dette er det lett å trekke for raske slutninger. Når det vokste fram fagforeninger, var det ikke "arbeiderkollektivet" som organiserte seg, men arbeidere med normer og verdier som *kanskje* og kanskje *ikke*, passet inn i et begrep som "arbeiderkollektiv".

Slik "arbeiderkollektivet" ofte blir tenkt, kan begrepet lett virke fantasihemmende, ikke bare fordi det styrer blikket ensidig mot det som har handlet om motstand, men ved at en glemmer å tenke seg muligheten for at uformelle "arbeiderkollektiv" også kan ha stått på kant med fagorganisasjonen. Eksempler på det finner vi blant annet i den tida da fagorganisasjonen var med på å gjennomføre tidsstudier. Men også i håndtering av vernetiltak og hygiene på arbeidsplassen har det ligget tema for slike motsetninger. Selv når tema er fagor-

ganiseringens barndom, bør en være åpen for at arbeidsfolk kan ha organisert seg ikke bare som frukt av et sterkt uformelt samhold, og "kollektiv", men også som tiltak for å bygge samhold der det kanskje faktisk manglet i hverdagen. Det trengs ikke mye fantasi for å kunne tenke seg at arbeiderkollektiv og fagforening verken trenger å ha vært to stadier i én utviklingslinje, der samholdet ble mer og mer organisert, eller to ulike uttrykk, et uformelt og et formalisert, for den samme motstanden.

Videre kan det være grunn til å gi forskerfantasien såpass spillerom at den sprenger hele den tenkningen som nærmest pr de finisjon ser "arbeiderkollektiv" som preget av motstand. Kan ikke sterke arbeiderfelleskap tenke s å ha stått sammen i kamp for en yrkestolthet som har gått ut på å yte sitt beste i arbeidet? Videre bør en huske at spørsmål om arbeidsutførelse ikke bare har handlet om tempo, altså hvor mye, men om *hvordan*. Like viktig som å få drive på i sitt "eget tempo" kunne det være å få gjøre ting "på sin egen mate".

Et annet tema det godt kan skrives mer om, er hvordan det i ulike historiske sammenhenger er blitt bestemt *hvem som burde utføre et arbeid - og: hvem som burde holdes utenfor det*. Når det gjelder fagarbeid, er det delvis blitt regulert av formaliserte regler. I mange yrker har likevel uformelle oppfatninger hatt mye å si for hvem som kunne kalle seg med yrkets eller gruppens navn, og hvem som skulle få adgang til den. Viktigere enn både fag og alt annet som kan tenkes å ha hatt betydning ved fordeling av arbeid, har *kjønn* vært - det er det neppe grunn til å tvile på hvis vi retter blikket mot "arbeid i historien" i stort sveip. Hva slags arbeid som har "hørt til" menn og kvinner, har stadig vært i endring, men er likevel ofte blitt tatt for gitt - ikke minst av historikere i ettertid. På dette området ligger store deler av arbeidslivshistorien fremdeles uåpnet - særlig når det gjelder å gjøre kjønn til tema for studier av arbeid og yrker der det har vært tatt for gitt at utøverne var, og skulle være, menn.

(Illustration: S.H. Jensen)

Her gjelder det ikke bare å spørre mer etter hvorfor ulike typer arbeid er blitt knyttet til kvinner eller menn, men å gå inn i hvordan kvinnelig og mannlig er blitt kulturelt konstruert på varierende mater i ulike arbeidskulturer. Trolig er historiske studier av arbeid et av det best egnede felter for å snu og vende på tilvante forestillinger om maskulinitet og femininitet. En kan bare tenke på hvor kort vei det er i historisk sammenheng til eksempler på at kvinneidealene var helt andre enn de vi er vant til å tenke på, f.eks. med vekt på evnen til å utføre kroppslig tungt og fysisk slitende arbeid.

Et annet spørsmål som er lite utforsket når det gjelder hvem bestemte typer arbeid har

"hørt til" og ikke, handler om *forhold mellom arbeid og lokal tilhørighet*. I Norge har tanken om "hjemstedsrett" røtter i gammel fattiglovgivning, og den har helt til våre dager hengt igjen mange steder når arbeid skulle fordeles, særlig i tider med stor arbeidsløshet. På samme mate som at de fattige fra gammelt av skulle få kommunal hjelp på det sted der de hadde hjemstedsrett, dvs der de hadde bodd en viss tid, har også rett til arbeid ofte blitt knyttet til hvorvidt en hørte til på stedet eller ikke. Dette er forhold en bør være forsiktig med å identifisere for raskt som rester "fra gammelt". I min egen studie av to nokså moderne papirindustrimiljøer i Norge, viste det seg at både arv av jobber fra far til sønn, og

lokalistiske forsøk på å forsvare ledige arbeidsplasser for "stedets egne", var såpass vanlig at de ikke bare kan sees som rest, men som trekk som i høyeste grad ble avlet og styrket i den nye kulturen som vokste fram i de to industrimiljøene.²

Et skritt videre i utforskningen av arbeidskulturers forhold til de lokale miljøer de har utspilt seg i, kan være å spørre etter hvordan identiteter ikke bare har vært knyttet til enten arbeid eller sted, eller kjønn, i konkurrerende forhold, men like gjerne kan ha vært alt dette på samme tid, og da i gjensidig styrkende forhold.³ Vi skal komme tilbake til hvordan lokale enheter egner seg til å studere ikke bare det lokale, i betydningen særegne, men også for å kunne granske hvordan ikke-lokale og lokale prosesser har møttes og dannet nye kulturelle prosesser i avgrensede kontekster. Det er i konkrete kontekster at arbeidskulturer har fått sin utforming - og bør studeres historisk. Da framstår gjerne også det som lett tolkes som allmenne trekk, som mer varierende og spesifikt.

Eksempler på hvordan "samme" fenomen kan ha hatt ulike betydninger for ulike grupper, er "fast arbeid" og "frihet". "Fast arbeid" er gjerne blitt tenkt på som noe alle har ønsket seg, men som bare bestemte grupper har oppnådd. Også fagorganisasjonen kom etter hvert til å gjøre det til et nokså allment ønske. Og fast tilknytning til arbeid ble snart tema for lover som ga vern mot usaklige oppsigelser.⁴ Men også dette er et forhold som i stor grad har levd sitt eget liv i uformelle deler av arbeidslivets kulturer. I noen grupper har en løs tilknytning til arbeidet vært bortimot en leve-regel. Edvard Bull kom fram til at 1800-tallets ufaglærte løsarbeidere må ha sett det å ikke binde seg til en fast arbeidsplass, som del av et eget frihetsbegrep.⁵ Samtidig var flytting lenge vanlig også blant en del håndverkergrupper. Noen steder ble det ført videre av moderne fagarbeidere som gjorde "runddansen" mellom bedriftene til strategi for å øke lønna. Men som en jernarbeider i Kristiania sa: "Det var ikke bare et lønningsspørsmål, det var trang til å komme ut og lære andre me-

toder at arbeide paa. Man blir mer erfaren, og selvstendig og føler seg fri ved at bytte platser i de unge år".⁶

"Frihet" var i industrialismens første faser et motiv også for mange jenter som heller ville arbeide i fabrikk enn som hushjelp. En viktig del av den friheten *de* så i *det*, lå nettopp i å få fast og ordnet arbeidstid, og dermed også en *fri tid* å leve i utenfor arbeidsgiveren eller husfarens kontroll.⁷ Så et uttrykk som "frihet" kan ha gitt ulik mening i ulike arbeiderkulturer, og for kvinner og menn. Kildene kan gjerne fortelle oss at mange ulike grupper arbeidsfolk var opptatt av "frihet". Men når konteksten varierte, ble ofte ikke betydningen av teksten helt den same heller - så også med "frihet".

På samme mate kan vi reflektere over selve *arbeidsbegrepet*. Skiftende syn har sagt *hva som er "arbeid" og ikke*. Her er mange grenser blitt flyttet i en tid da mange omsorgs- og oppdragelsesoppgaver er blitt profesjonalisert. Det minner oss om hvordan et tilsynelatende fast uttrykk brukt om kvinner som det å gå *"ut i arbeid"*, er en triviell talemåte som likevel må forstås som svært historisk spesifikk. Men oppfatninger om hva som er "arbeid", kan også skifte innen en og samme arbeidsplass. Det fikk jeg en anelse om da jeg i min nevnte papirarbeiderstudie snakket med gamle arbeidere om da arbeidsforholdene ble sterkt endret i 1950- og 60-årene. Da opplevde f.eks. lagerarbeidere som alltid hadde trillet tremasseballer på 200 kilo på små håndtriller med to hjul, at de i stedet kunne frakte tremassen sittende på en motorisert gaffeltruck på fire hjul. Om det nye arbeidet sa en arbeider: "..det var ikke noe arbeid det, vet du". Andre sa det omtrent slik: i dag sitter de bare på trucker, og "gjør jo ikke noen ting". Å sitte hadde for disse arbeiderne tidligere vært noe funksjonærer gjorde, mens det for arbeiderne hadde vært knyttet til å hvile - eller til å sluntre unna. Å arbeide var å bruke kroppen. I analyser av slike endringer, gjelder det å la fantasien hjelpe en til å oppdage hvordan selve de mest faste, "naturlige" og trivielle talemåtene og uttrykkene er historisk spesifikke,

og således foranderlige og potensielt flertydige i sine kulturelle innhold.

Historiser begrepene

I følge den engelske forskeren Paul Willis er et vanlig trekk ved kulturen på et fabrikkgolv at uansett undertrykking og dårlige forhold så ser folk gjerne etter en mening. De søker opplevelse og prøver ut muligheter. Det arbeidere mener og gjør, er ikke bare refleks av underordning, men også uttrykk for behov for respekt. Mens teorien om "arbeiderkollektivet" handlet om motstand, finnes det i Willis' "fabrikkgolvkultur" mer både - og. Like gjerne som at arbeidernes behov for mening i arbeidet har ført til motstand, kan det ha fått dem til å oppfylle krav og forventninger f.eks. om skikkelig og effektiv utføring av et arbeid.⁸ Også for arbeidsfolk kan det å vise seg virksom, produktiv og effektiv ha blitt sett som verdier. Og selv uten å ha sett det som mål i seg selv, kan det i visse situasjoner ha vært godt å få et arbeid til å gli så glatt at en kunne kunne tenke på noe annet mens det pågikk. I det siste ligger en slags distansering - og heller ikke det innebar altså nødvendigvis å holde igjen på innsatsen.

Dette er sider ved arbeiderkulturen som også den tyske historikeren Alf Lüdtke har vært mye opptatt av. Med begrepet "Eigensinn" fokuserer han bl.a. på behovet for å distansere seg. Han ser ut til å legge noe mindre vekt enn Willis på aktiv involvering. Samtidig presiserer Lüdtke sterkt at "Eigensinn" ikke må forveksles med motstand.⁹ Det tyske "Eigensinn" er vanskelig å oversette. På engelsk svarer det til noe slikt som "self-reliance, self-will and self-respect".¹⁰ Svenske arbeiderkulturhistorikere har oversatt det til "egensinne", som neppe ligger langt unna det norske "egenrådighet". Også for Lüdtke handler det i praksis mye om motstridighet og motstand når han skriver om "Eigensinn". Men det handler på samme tid også om å leve med et herredømme, og "zugleich In-der-Distanz-den-'eigenen'-Orientierungen-Folgen" ("på avstand å følge sine 'egne' orienteringer"). Å handle et-

ter sitt eget "sinn" innebærer ikke nødvendigvis å vegre seg mot å gjøre arbeidet. I analyser av folks forhold til arbeid og bedrift innebærer således både "distansering" og "involvering" viktige nyanseringer i forhold til vanlige begrepspar som protest-aksept, motstand-samarbeid osv.

Wolfgang Kaschuba, en tysk etnolog, har også pekt på at det arbeiderne på et fabrikkgolv har gjort av "Eigensinn", kan ha flere dimensjoner: Det kan gå ut på å signalisere avstand og "Aussteigen" i forhold til arbeidsreglement og arbeidsmoral. Men det kan også gå ut på å teste hva en er god for kroppslig og sosialt - for seg selv og kollegaene. For det tredje kan det handle om sosial bekreftelse: At de andre "spiller med", signaliserer nærhet og solidaritet, og at en lever sammen og blir "sammen-svettet" i arbeidet.¹²

Det er altså flere mater å forholde seg på i arbeidslivets verden enn gjennom protest eller aksept. Å holde ut og "å leve med" er ikke det samme som å slutte seg til eller å godta. Fred og samarbeid trenger ikke bety underdanig tilpasning. Og det er mulig å se et arbeide som slit og tilfredsstillelse på samme tid. I det ligger ikke nødvendigvis en motsetning, men like gjerne en sammenheng.¹³ Ofte er det i stedet for dikotomiske alternativer snakk om blandinger av flere mater å tenke og te seg på, "flertydig og samtidig", som Alf Lüdtke sier.¹⁴

Dette gir et utgangspunkt for å kommentere en svensk arbeiderkulturdebatt som har kretset mye omkring to nøkkelbegreper, "egensinne" og "skötsamhet".¹⁵ Her er disse to begrepene blitt brukt delvis til å karakterisere en utvikling der det "egensinnige" står for bråkete og udisiplinerte, og andre "tradisjonellistiske", trekk ved tidlig arbeiderkultur, mens "skötsamheten" vokste fram som resultat av blant annet organisering og disiplinering. Delvis brukes de også om to ulike "livstiler" blant arbeidsfolk til samme tid. En av de problematiske sidene ved denne begrepsbruken er at en i praksis vil finne mange situasjoner hvor en mate å handle på er uttrykk for noe "egensinnigt" og "skötsamt" på samme tid, slik at de

flyter sammen til ett uttrykk: som når en arbeider demonstrerer sin dyktighet ("skøtsamhet") i arbeidet ved å sette en ingeniør på plass (og dermed opptre "egensinnigt"). I analysen av dette strekker ikke de to begrepene til.

Det samtidige og sammenvevde forholdet mellom de "to livsstilene" er noe Björn Horgby i stor grad får godt fram i sin siste bok om "Egensinne och skøtsamhet" i "Arbeiderkulturen i Norrköping 1850 - 1940".¹⁶ Horgbys analyser har her mye å lære bort når det gjelder å trenge inn i hvordan ulike arbeiderkulturer er blitt utfoidet innen en lokalt avgrenset kontekst. Men fremdeles preges hele analysen - om enn særlig i sine oppsummerende faser - av et strev etter å plassere resultatene i de to hovedbegrepene. Det får de ellers fargerike skildringene av komplekse, mangfoldige og flertydige sammenvevninger av kulturelle prosesser blant ulike grupper arbeidsfolk i den svenske industribyen, til å framstå med nokså entydige og få (to) farger - til slutt. På dette planet føyer Horgbys analysemåte seg inn i en etablert sosialhistorietradisjon.

Et lignende strev etter å sammenfatte det komplekse i noen få enkle begreper, ligger i mye moderne sosialhistorie - ikke minst i den som handler om arbeid og arbeidsfolk. Begreper som protest-aksept, kamp-samarbeid, uorden-orden og "egensinne"- "skøtsamhet" gir lett inntrykk av en lineær og målrettet moderniseringsprosess der det første begrepet betegner det som var før, og det andre det som kom etter. Det er ikke vanskelig å finne eksempler på at det som gjerne betegner den moderne polen i slike dikotomier, når en undersøker forholdene historisk, passer like godt på det som var før. Mon tro om ikke f.eks. framveksten av rallarkulturen på anleggene fra omkring det siste hundreårsskiftet kan sees om en oppløsning av tidligere ordentlighet til fordel for en ny - og i høyeste grad moderne - uordentlighet eller "bråkighet"? I de to papirindustri-miljøene jeg har studert, førte flere endringer i 1960-årene til at det som hadde vært en pålitelig sosial orden på 1950-tallet, ble vanskeligere å lite på enn før. Her oppsto det en ny

"bråkighet", med nytt innhold og i nye former i forhold til tidligere tiders uro og bråk.

Dette betyr ikke bare at *retningen* i dikotomiske utviklingsbegreper av og til må snus på. Det er heller snakk om endringsprosesser som bør analyseres med begreper som bedre fanger *det historisk spesifikke* ved dem. Skal en gjøre det, kan en i 1990-årene ikke fortsette å føle seg fornøyd med å innordne stadig nytt materiale og nye eksempler i teoretiske dikotomier som ofte i beste fall er variasjoner over teorier om samfunnsutviklingen som bl.a. Ferdinand Tönnies satte fram alt i 1887 (Gemeinschaft-Gesellschaft). Også i tilfeller hvor endringsprosessene skulle vise seg å peke i en bestemt retning, og forsåvidt lar seg passe inn i gamle eller nye dikotomier, er det mye mer som bør finnes ut enn å gjøre *det*. Uansett retning eller ikke, er arbeidets historie som all historie preget av mangfold og flertydigheter. Det er ingen grunn til å redusere slikt til unntak, variasjoner, for ikke å si forstyrrelser eller ufullkommenheter, i en prosess som ellers gikk i *én* entydig moderniseringsretning. Det siste kan også sies å ligge i mye av tenkningen omkring Eigensinn-konseptet selv om det ofte har vist evne til å snu perspektivet i nye retninger. La oss med det vende litt tilbake til den tyske debatten.

Et poeng med "Eigensinn" er for Lüdtke å få fram at folk som f.eks. har vært passive eller "likegyldige" til aktiv og organisert politikk, i dagliglivet kunne realisere sine egne interesser uten at det noen gang kom fram som organisert krav eller politisk handling i vanlig forstand. Her skimtes en venstreromantisk holdning hos Lüdtke, et håp om at folk likevel, tross alt, ikke har vært uten egen politisk tanke og vilje til frihet. Lüdtkes begrep "Eigensinn" kan utlegges i flere retninger: På den ene siden retter det lyset mot hvordan det blant "vanlige mennesker" har eksistert både samhold, motstånd og trang til selvstendige liv som de politiske partiene ikke har fanget opp, og som de i stedet ofte har misforstått, oversett eller motarbeidet. På den andre siden brukes begrepet om en side ved folks subjektivitet, om den "egen-mening" folk opplever med

det de gjør, og da samme hva slags verdiinnhold det har. "Eigen-Sinn", slik det også ofte skrives med bindestrek og stor S for å markere denne mer åpne betydningen, blir da et begrep for den "mening" som ikke bare er tilført folk utenfra, men som er "deres egen". I det første tilfelle blir begrepet ideologisk befenget og problematisk som teoretisk utgangspunkt, i det andre blir det for åpent, allment og upresist.

I den tyske debatten er "Eigensinn"-konseptet blitt kritisert bl.a. av kulturforskeren Carola Lipp. Hun ser det som uttrykk for en ny "mytologisering" etter at marxistiske klassebegreper er gått ut av bruk. Det som framheves som "Eigensinn", og blir mytologisert, er det folkelige og hverdagslige som sees i motsetning til elitekultur, og blant annet til organisert politikk. "Eigensinn" kan i følge Lipp ofte leses som "glorifiseringer" av de sidene ved "hverdagslivet" som unndrar seg hegemonisk kontroll.¹⁷ I det ligger også en lignende mate å tenke (og ønske seg?) kontinuitet på som i romantikkens folkekulturbegrep, der det folkelige sto for en vedvarende folkelig motstand og frihetstrang - satt opp imot den modernisering som truet det folkelige. I de sterkt forenklede kontrasteringene som slik analyse bygger på, ligger på mange mater en negativ moderniseringsteori. Det gjør ikke bildet av en enkel moderniseringsprosess mer historisk, det bare snur den på hodet. Fra å være framskrittshistorie, blir den til tapshistorie.¹⁸

Ut fra dette er tiden kanskje inne for å erkjenne at det som trengs nå, neppe er nye forsøk på å fange det komplekse i enkle formler, men flere analyser som bedre lar det komplekse framstå som komplekst, og som heller prøver å klarne blikket for de mange betydningene som ligger i de kildene vi har fra folks arbeidsliv. I mye sosialhistorie har analysen handlet om å gjøre mangfoldet av betydninger så entydig som mulig. Og ofte er det fremmede for raskt blitt redusert til kjente kategorier. Det skjer lett også når en leter etter allmenne kjennetegn på "arbeiderkultur". Det er like uhistorisk å gjøre "motstand" eller "so-

lidaritet" til allmenne kjennetegn ved "arbeiderkultur", som det vil være å si at motstand er et ailment kjennetegn ved underklassebefolkningens kulturer fra førindustrielle bønder til moderne arbeidere. Historiske begreper bør spesifiseres i forhold til den bestemte historiske konteksten de skal fange inn. Veldig lite er sagt om kontinuitet ved å peke på at både den bonden som stjal ved i godseierens skog, og den fabrikkarbeideren som gikk til streik for bedre lønn, gjorde det i "motstand" mot elite og autoriteter. Det egentlig historiske ved en analyse av slikt ligger i å spesifisere *betydningene* av det som skjedde på en mest mulig presis og utdypende mate, og ikke nøye seg med å putte dem i en kjent *kategori*.¹⁹ Det gjelder både "motstand" og "solidaritet". Et annet eksempel jeg har vært innom, er at "frihet" kunne ha et annet meningsinnhold for ei fabrikkjente som opplevde fast arbeidstid som sjanse til avgrenset fritid, enn f.eks. for en mannlig løsarbeider som så "frihet" i å kunne skifte arbeidsgiver og jobb når det f.eks. kunne by på bedre lønn. På samme mate hadde identiteten som kroppsarbeider neppe heller samme meningsinnhold i ulike yrker, eller for menn og kvinner.

I et foreløpig upublisert arbeid viser den norske historikeren Hans Ågotnes hvordan et såpass innarbeidet begrep som "håndverk" må løsrives fra allmenne kjennetegn som gjerne knyttes til det, for å kunne bli et fruktbart begrep i analysen av kulturelle variasjoner blant håndverkere i Bergen på slutten av 1800-tallet. Faren med en analyse som tar som sitt utgangspunkt et idealtypisk begrep for hva håndverk er, er at man selv etter å ha analysert forskjeller og variasjoner, likevel blir stående igjen med et inntrykk av et enhetlig "håndverk".²⁰

Eksemplene er uendelige på at begreper som vi tror vi vet betydningen av, bør historiseres - slik at betydningene spesifiseres i forhold til de varierende historiske kontekstene. Når "Det historisk spesifikke trenger sig på", som Lars Ekdahl sier i en svensk arbeidslivshistoriedebatt,²¹ bør ikke historikeren føle det som påtrengende forstyrrelser eller "avvik" i

forhold til "Teorien", men se det som invitasjon inn i et åpent landskap der en stadig kan lære noe nytt.

Se det normale i det uvanlige

Et annen spørsmål som henger nært sammen med begrepsbruk, dreier seg om hvilke undersøkelsesenheter som egner seg til å studere arbeidets kulturer. Her vil jeg nytte sjansen til å argumentere for mikrohistoriens fruktbarhet, uten at det innebærer noen påstand om at den i alle sammenhenger er best. Dermed bys også høvet til å kommentere enda en svensk debatt, der det fra historikere bl.a i Göteborg er blitt rettet hard kritikk mot lokale arbeidsplassstudier slik de er blitt drevet særlig i Uppsala.²²

En fordel med mikroplanet ligger i at det letter en mangesidig og nøyaktig gjennomlysning av de konkrete forholdene i og omkring arbeidet, slik folk har levd med det til daglig. Det gjør det lettere å holde kulturelle, sosiale, økonomiske og politiske forhold i synsfeltet samtidig, og å la det inni-hverandre-vevde ved dem komme fram. I stedet for å redusere det en vil legge vekt på i en studie, til entydige "faktorer", "variabler" eller "kategorier", gjør mikroblikket det lettere å ta det flertydige som ofte preger en arbeidsverden, på alvor. Når "kvinnelig" ikke betyr det samme fra en arbeidssituasjon til en annen, og det kan skifte i samme arbeid over tid, kan en historisk forståelse av "kvinnelig" i ulike arbeidskulturer bare bygges på grundige tolkninger av måtene begrepet brukes på i forhold til de kontekstene det brukes i.

Dette får følger for muligheten til å sammenlikne, fordi betydningen til de ulike "faktorer" vil framstå som så ulike at de bare et stykke på vei lar seg sammenligne direkte. Sammenligning må skje indirekte: den må hele tiden ta den varierende konteksten med i betraktning.

I mitt prosjekt om to papirindustri miljøer gikk mye av analysen ut på å sammenligne. Noen utpregede trekk ved de to miljøene fortonte seg nokså snart som nærliggende kandidater til "variabler" som i det ene miljøet var

"sterkere" enn i det andre: i Follafoss var det et mer isolert miljø, færre mennesker samlet på samme sted, en mer stabil arbeidsstokk, sterkere sosial kontroll osv enn på Ranheim. Her lå forskjeller som ble viktige bl.a. i letingen etter grunner til at det på Ranheim ble mer uro og bråk i arbeidsstokken fra slutten av 1960-årene enn i Follafoss. I den videre analysen viste det seg likevel for enkelt å snakke om den sosiale kontrollen som noe som bare var forskjellig i styrke på de to stedene. Når forholdene i og omkring arbeidet i de to fabrikkmiljøene skulle spesifiseres nærmere, viste det seg at mer interessante forskjeller dukket opp: det som artet seg som sosial kontroll i arbeidet, var forsåvidt relativt sterkt begge steder, men artet seg forskjellig på mater som måtte spesifiseres nærmere. Fordi *mye* i konteksten var ulikt, ble også kontroll fra "de andre" opplevd og utøvt ulik, på Ranheim fikk f.eks. formelle regler og organisert disiplinering mer å si.

Hadde sjansen bydd seg til å arbeide mer med denne studien, ser jeg i dag at energien først og fremst burde vært satt inn på å gå enda dypere inn i det komplekse mangfoldet av betydninger som var knyttet til arbeidet i de to fabrikkmiljøene i stedet for å drive videre analysen av forholdet mellom noen få variabler eller kategorier.

Med støtte hos filosofen Knut Ågotnes kan en si at komparasjon er fruktbart for å komme på sporet av interessante forhold, men den bør ikke bli selve Metoden: da "stanser [den] arbeidet med de innvendige sammenhengene og konstitusjonsprosessene".²³ I en spesifiserende analyse av dem vil de enkelte elementene framstå som stadig mer forskj eilige fra de elementene en i utgangspunktet sammenlignet dem med - i en annen kontekst. Noen vil se dette som et problem - fordi det vanskeliggjør begrepsmessig entydighet og "teoretisk klarhet". Jeg ser det som en utfordring - fordi det gjør vår historiske forståelse større og rikere - og: klarere. Også den teoretiske refleksjonen kan sies å bli klarere ved å bygge på begreper som fanger inn flere betydninger ved et fenomen eller uttrykk. Her gjelder det å ikke blan-

de sammen *enkelhet*, som oppstår når ett entydig og enkelt begrep får lov til å dekke store forskjeller, med *klarhet*, som oppstår når man spesifiserer nærmere hva noe har betydd. Det siste gjør ikke nødvendigvis en analyse mindre teoretisk enn det første, bare mer historisk.

Det en studerer på denne måten, vil lett framstå som unntakstilfeller i forhold til generelle trekk på et eller annet "høyere" nivå, f.eks. nasjonalt. Sett fra den lokale verden som studeres, vil det likevel kunne stå som "normale unntak". Den termen stammer fra den italienske historikeren Eduardo Grendi.²⁴ Han er en av flere italienere (bl.a. Carlo Ginzburg, Carlo Poni og Giovanni Levi), som i mange år har arbeidet med "Micro-Storia" som historiekonsept. Verdien med å studere så grundig "'normale' unntakstilfeller" ligger likevel ikke først og fremst i at det tilfredsstillende "lokale" erkjennelsesinteresser. Viktigere er det at det gir innsikt i hvordan historiske prosesser har artet seg i sine konkrete muligheter og sammenhenger, og da gjerne i uvanlige eksempler.

De resultatene slike studier vil frambringe, egner seg dårlig til å generalisere, i alle fall i vanlig mening. Dermed blir de mindre verdt, mener mange. Fra motstanderne av grundige og omfattende studier av livet på avgrensede arbeidsplasser blir det gjerne sagt at de "såkerligen (er) av stort interesse för många människor som haft eller har anknytning til dessa miljöer. Den fråga man ställer sig är dock vilka människor som läser böcker på många hundra sidor om Stocka sågverk m.fl.". Slik heter det i polemikken fra to Göteborgshistorikere mot bl.a. en lokal studie Alf Johansson har gjort av et sagbruk i Norrland.²⁵ Det høres paradoksalt, men *dette* er virkelig lokalistisk argumentasjon: bare lokale mennesker er interessert i lokal historie - og da helst fra det miljøet de selv hører til. Allmennheten er ikke interessert i lokal historie, i alle fall ikke fra andre miljøer enn sitt eget, allmennheten leser kanskje helst allmenn, generell, historie?

Noe lignende kan av og til anes som for-

ventning bak også når forfattere av lokalt avgrensede studier - ofte litt raskt unnagjort i innledning eller konklusjon, prøver å ytre seg om hvor representative og generelt gyldige resultatene av ens undersøkelser er. Björn Horgby mener resultatene fra hans studie av "egen-sinne" og "skötsamhet" i Norrköping "med beaktande av de lokala särdragen, vara representativ för den historiska förändringen *åtminstone på nationell nivå*" (min utheving).²⁶ Noe annerledes ble endringene av arbeiderkulturen "i skötsam riktning" formulert av Horgby og Maths Isacson i 1992: "Dessa drag verkar vara likartade i hela den industrialiserade västvärlden från och med den senare delen av 1800-talet — *även om kronologin inte är densamma överallt*" (min utheving).²⁷ I begge tilfeller er det som skrives her, eksempler på kvalifiserte gjetninger om at de historiske endringene i arbeiderkulturen i et nokså stort område var noenlunde likedan som i Norrköping (og Hedemora, som er med i artikkelen fra 1992). Jeg er kanskje mer beskjeden, når jeg i min studie av Follafooss og Ranheim sier at "Sjøsagt kan ein spekulere over kva som har vore vanlig. Det finst nok av einsidige industri stader der ein kan *tru* at forholda har likna dei vi her har skildra. Men berre ved å undersøke dei kan ein få *vite* det".²⁸ Poenget her er ikke at det er uinteressant å lese hva en historiker tror om andre deler av et samfunn enn de han/hun har studert selv. Og mer *begrensede* generaliseringer gjøres i all historisk skriving. Det en likevel for sjelden tenker igjennom, er at når forskere setter fram påstander om at det en har funnet ut om f.eks. ett arbeidermiljø, gjelder for andre lignende miljøer som en ikke har undersøkt, er det ikke *kunnskapen* som vokser, men det *området eller feltet* en påstår at kunnskapen gjelder for.

Så kan en spørre: er det å la det en har funnet ut, først og fremst gjelde "bare" for det området en har undersøkt, lite ambisiøst? I én forstand kan det kanskje sees som *mer* ambisiøst enn å analysere sitt emne med tanke på generalisering: det gir mer egenverdi til det en allerede har utforsket, uavhengig av hvor vanlig eller ikke det kan vise seg å ha vært. Når

den sosialdemokratiske epoken går mot slutten, og det er blitt lettere å skille mellom likhet og likeverd, er det vel på tide å bli klar over at det ikke bare kan være minst like normalt å være et uvanlig som et vanlig menneske, men at vi også kan lære minst like mye historie av å utforske det uvanlige, det særpregede - også det enestående eller ekstreme. Hva vi vil utforske, bør avgjøres av hvilke problemer vi vil belyse, ikke av flertalls- eller gjennomsnittsprinsipper.

I mye som er skrevet om generalisering, ligger ofte en sammenblanding av "generelle interesse" og "generell gyldighet".²⁹ Hvis bare historiske innsikter som kan generaliseres, i betydningen "gjøres generelt gyldige", har generell interesse, kan det sies å bygge på et lignende menneskesyn som det lokalistiske som ble nevnt ovenfor: folk er interessert i sin egen verden, og kan ikke forventes å bli noe annet.³⁰ Mot dette vil jeg sette fram følgende påstand, og ønske: på samme måte som nordmenn bør lære om fremmede kulturer, kan en Göteborger bli klokere ved å fordype seg i hvordan det var å arbeide på Stocka sågverk.

I sin bok om jernarbeidere ved to bedrifter i Kristiania 1890-1940, presenterer Knut Kjeldstadli tre formål med studien, hvorav det første er å finne ut "Hvordan var det å være jernarbeider (..)? Å vite noe om tidligere tiders arbeid gir giende og respekt, slik at konkret kunnskap om dette i seg sjøl er et mål. Derfor må vi beskrive ganske inngående hva folk i jernarbeideryrkene gjorde".³¹ Hvis slik kunnskap skal utvide vår giende og respekt overfor arbeid og arbeidende mennesker, bør den skildre så grundig og innlevende som mulig også det forskjellige i ulike arbeidskulturer, kanskje særlig de vi ikke kjenner fra før, også det arbeidet som var noe helt for seg selv. Det siste kan vi lære noe nytt av fordi det kanskje viser hva som har vært mulig i arbeidets historiske verdener.

I tråd med skillet mellom generell gyldighet og generell interesse, kan den lokalt avgrensede studien av en arbeidsverden begrunnes på tre forskjellige måter: for det første som interessant i seg selv for lesere

som vil vite mer om akkurat den arbeidsplassen eller det yrket det handler om (uten at noen bør bagatellisere det behovet); for det andre som "case" som blir analysert for å finne ut noe som kan sannsynliggjøres som gyldig for andre arbeidsplasser f.eks. i samme bransje eller land (uten at noen bør tro det i seg selv øker kunnskapen); for det tredje kan en avgrenset arbeidsverden sees som et egnet sted å nærstudere forhold som kan kaste lys over spørsmål det er av allmenn interesse å finne ut noe om.

Selvsagt kan det være interessant å finne ut hvilke trekk som har vært de mest generelle eller vanlige ved f.eks. "norske fabrikkarbeidere" i en periode. Men den erkjennelsesinteressen bør ikke allmenngjøres, for ikke si overordnes alle andre fruktbare spørsmål som kan stilles i historiske studier av arbeid. Gjennomsnittsbildet er ofte heller ikke det riktige bildet, og kanskje bare i få sammenhenger det interessante. Middelttemperaturen for en måned kan godt ha vært den virkelige temperaturen bare i noen få dager - om noen. For mange formål kan det heller være svingninger, yttergrenser eller temperaturen en bestemt dag, en trenger å vite. På samme måte blir bildet av "hvordan det var å være arbeider" riktigere gjennom et mangfold av historiske studier, der en både spør etter forskjellige forhold, og der det en måtte finne av variasjon og flertydigheter, får komme fram. I alle fall bør en ikke etter å ha brukt energi på å spesifisere ulike betydninger, redusere dem til entydigheter bare for at de skal se ut som "det samme" i andre miljøer, og kanskje passe til generalisering. I slik sammenligning blir også kunnskapsmålet lett redusert til å bygge på det generelle bildet. Vi må tørre å rette erkjennelsesinteressen mot det vi virkelig studerer.

Desentrer blikket

Komparative analyser trenger ikke være rettet mot generalisering, de kan være spesifiserende. Da gir de plass i sine bilder til det historisk spesifikke ved de miljøene som sammenlignes - og *det* blir målet å utforske. Nathalie

Zemon Davis kaller det "desentrert sammenligning".³² Det innebærer også at en bør være forsiktig med på forhånd å bestemme seg for hva som er sentralt og ikke ved det en studerer, og åpen for å la det tilsynelatende perifere, uskyldige eller trivielle framstå med interessante betydninger.

Også i kulturhistoriske studier av arbeid har det lett for å snike seg inn sentrisme. Det ordet kan høres uvant ut i denne sammenhengen. Det handler her ikke om euro- eller etnosentrisme. Det handler heller ikke om den sentrismen som ligger i å se "storpolitikk" eller "forholdet mellom partene i arbeidslivet" på riksplan som nærmest pr definisjon mer sentralt og verdifullt å skrive om enn f.eks. det arbeidslivet folk har levd i til daglig. Her skal advarslene rettes mer mot farer for sentrisme innen forskningen om folks dagligliv. Også der er det lett å ta for gitt *hvor* de viktigste endringene skjedde, og ikke minst *hvor* de hadde sine sentra - hvis de hadde det.

Én form for sentrisme er å se produksjon og lønnsarbeid som uten videre *det* sentrale feltet å studere for å forstå arbeidsfolks kulturer. Blant annet gjennom mye kvinnehistorisk forskning har det kommet tydeligere fram at også arbeiderkulturer kan ha vært like mye preget av forhold knyttet til hushold, hjem og familieliv. Det var like gjerne der som på arbeidsplassen eller det formelle arbeidsmarkedet at mangfoldet av erfaringer ble ordnet og bearbeidet til nye arbeiderkulturer. Dessuten var som sagt også det folk har gjort utenfor arbeidsmarked og arbeidsplass ofte like mye "arbeid" som noe annet.

For det andre kan mye dagligliv som tilsynelatende har vært preget av stabilitet, og som noen kanskje vil si: av mangel på utvikling, skjule *små*, men kulturelt sett *viktige*, endringer. Blant skogsarbeiderne skjedde f.eks. mye av arbeidet på gamle måter til etter 1950. Først da ble hesten og de gamle redskapene for alvor skiftet ut med traktor og motorsag. Det kan lett lure oss til å tro at det var først da det også skjedde viktige kulturelle endringer i skogen. I matfatet i koiene dukket det derimot mye tidligere opp små, men betydningsfulle

distinksjoner mellom gammel og ny kultur: lønnsarbeiderne begynte å spise kjøpt mat, hvitt mel, kaffe, sukker og amerikansk flesk, mens bøndene lenge hadde med seg hjemmelaget bondekost. På denne måten fikk maten en sentral betydning i møtet mellom ny lønnsarbeiderkultur og gammel bygde- og bondekultur.³³

Et tredje punkt i advarselen mot å tenke sentristisk, er at modernitet kan vere flere ting, også i det som vokste fram av ulike arbeiderkulturer. Så forskjellige som f.eks. gruve- og jernbanearbeidere, slusk og rallare, var fra de mye tidligere organiserte og mer "dannede" - og kanskje "skötsamme", fagarbeiderne, så sto de alle til en vis grad for en slags modernisering, bare på svært så ulike måter. For en gruppe lå det "moderne" kanskje i pengene, og kanskje "friheten", for andre i den organiserte og planmessige opptreden, og kanskje en annen slags "frihet". Å se det ene som mer moderne enn det andre ut ifra *ett* overordnet modernitetsbegrep, er lite fruktbart - hvis det er *historisk* forståelse av arbeiderkulturer en søker.

En skal heller ikke ta for gitt at kulturelle prosesser *har* hatt bestemte sentra, nav eller akser som resten av folks tilværelser har vært ordnet eller organisert omkring. Strategien bør like gjerne være å lete etter mønstre i en vev der det ikke *nødvendigvis* har vært en bestemt hovedtråd, men hvor sammensetningen - vev - kan være det interessante å skildre. I studier av arbeid vil det da være lettere å oppdage hvordan arbeidets sammenhenger med det som gjerne ligger i vanlige dikotomier som hjemme-borte, inne-ute, privat-offentlig, lønnet-ikkelønnet, kvinnelig og mannlig - og tradisjon og modernitet, kan ha vært spunnet sammen på overraskende og komplekse måter.

La også myter gi svar

Det "mikrohistoriske" bør ikke alltid assosieres til objektene størrelse eller omfang. Det kan være like fruktbart å se mikro som stikkord for analysemåtene, kildene og blikket, som for objektene. Flere kildetyper har i loka-

le og mikroorienterte studier fått ny eller økt aktualitet: dagbøker, ting, redskaper, bilder, muntlige minner osv. Mikroanalysen handler om både kildenes art og bruk: den krever at en finner kilder som har i seg spor etter det konkrete livet folk har levd - her i arbeidet, og den inviterer til å nærlese kildene på måter som får fram de ulike lag av betydninger som kan ligge i dem.

Noe som blir regnet som nokså *pålitelig* i folks minner, er det de sier om det arbeidet de har levd av. Når en arbeidsutøver forteller detaljert hvordan en maskin måtte reguleres for å virke effektivt, er det god grunn til å tro at det huskes godt, slik at en kan bruke det til å skildre hvordan arbeidet ved denne maskinen "virkelig var". Skal en i tillegg til det også prøve å finne ut hva folk har sett som rett, godt og verdifullt i sine arbeidsliv, eller hvilke kulturelle koder som har ligget i et arbeidsmiljø, er det kanskje like gjerne de *"upålitelige" historiene* i minnene en bør lytte til.

Fortellinger inneholder myter og overdrivelser. Men en bør ikke ta for gitt at det alltid gjelder mest når de blir fortalt lenge etter at det skjedde. Om glemselen sier flere metodebøker om muntlige kilder at den virker sterkest den første tida etter at noe har hendt, mens det som så sitter igjen, kan bli husket svært lenge. Kanskje kan noe lignende sies om forholdet mellom tid og omdanning fra konkret til "narrativ hendelse", som den finske historiker Jorma Kalela sier.³⁴ Selv i den mest "samtidige", eller rettere sagt tidsnære, beretning kan form og betydning av en "hendelse" slik den fester seg i erfaringen, raskt ha blitt preget av hvilken versjon det passer den enkelte eller et miljø å ha av den.³⁵ Videre kan avstand i tid også tenkes å være et gode, fordi visse forhold da kommer bedre fram enn straks etterpå.³⁶ Og det gjelder ikke bare fordi noe blir lettere å snakke *samt* om med åra. Her tenker jeg mer på at selv *myter* kan øke i kildeverdi over tid. Det *at* noe er blitt rotfestet så sterkt i minnet at det huskes lenge, kan si noe om *hvor viktig* det er blitt opplevd. Og i *måten* noe huskes på over tid kan det ligge viktige spor etter hvordan det er blitt *erfart*.

Det er nettopp *erfaringer* som formidles gjennom *historiene* i et minne. Få andre kilder formidler erfaringer bedre. Som den tyske "oral history"-forskeren Lutz Niethammer sier, ligger ofte selve skatten i et fortalt minne nettopp i den "estetiske sammensmeltingen" av saks- og meningsutsagn til "historier".³⁷ Det er i dem en gjerne finner kodene til den kulturen en har å gjøre med. De kan komme fram både i lange fortellings-sekvenser og "nøtteskall-historier". Og da kan nettopp overdriveisene og mytene være verdifulle.³⁸ Etnologen Susanne Lundin har i sin analyse av typografminner vist hvordan historier om selv de mest legendariske yrkesfeller kan sees som ledd i en gruppes identitetsskaping og "självbespeglung".³⁹

Det finnes flere eksempler på hvordan historier om det spesielle og utenomvanlige kan inneholde spor etter kultur og normer. Historier blant skogsarbeidere om eiendomsløse, fattige, omvandrende originaler som bl.a. de "beste arbeidskamerater" og om bønder som dumme, sier noe om sosiale målestokker blant folk i skogen.⁴⁰ At det blant jernarbeidere har festnet seg historier om "storsmeder" og "stordreiere" tyder på yrkesstolthet.⁴¹ En arbeider fra tremasselageret ved den fabrikken jeg har studert i Follafooss, husket lenge to brødre som små av vekst "danset" bortover golvet med den tohjulede håndtrilla med masseball på 200 kilo. Samme hvor uvanlige de to brødrene *egentlig* kan ha vært, bærer historien i seg gode tegn på hva det har ligget ære i å mestre i dette spesielle lagerarbeidet.

Spor etter normer og verdier kan ligge i historier ikke bare om "den gode arbeider", men også om "den gode sjef". I det flere Follafoossarbeidere har fortalt om 1950-årenes direktør ved sliperiet, har jeg funnet påfallende mye som passer med deres egne selvbilder. Når de framhever positive sider ved sin sjef, går tre trekk igjen: Han hadde god greie på sliperidrift. Vesentlig i den sammenhengen er at han skal ha vist praktisk interesse for produksjonen, ved for eksempel å klemme massen i fingrene for å vurdere kvaliteten, slik de selv gjorde. Videre blir han framstilt som en som

brydde seg om lokalsamfunnet, der de selv hadde følelser av tilhørighet og "hjemstedsrett". Det viste han ved å støtte byggingen av en ny kirke på stedet, og ved å yte hjelp til andre lokale tiltak. Og flere små historier finnes som munner ut i konklusjonen: han følte for stedet, og han hørte til her, han som oss. Det tredje er at han stelte godt med fagforeningen. Det illustreres bl.a. med en historie om da han ba et par uorganiserte arbeidere melde seg inn i foreningen.

Kildeverdien i slike historier avhenger ikke av om de gir noe representativt bilde av hva direktøren virkelig brukte å gjøre. *Egentlig* ble han aldri særlig lik arbeiderne, verken slik de var som arbeidsfolk, medlemmer av bygda (han søkte f.eks. bedriften om å få bo borte fra fabrikkstedet i store deler av året) eller (selvsagt) som fagorganiserte. Men dette gjør ikke noe, for poenget er å se historiene og mytene om "den gode direktør" som *sosiale konstruksjoner* der arbeiderne har lagt inn farger fra sine egne oppfatninger. Det forteller noe om hvordan de har sett på sitt forhold til direktøren, og om hva de har verdsatt.

Denne måten å bruke myter på som kilde, forutsetter et annet mytebegrep enn det en ofte hører brukt av historikere, der mytene gjerne er de usanne historiene som historikerens egne sanne historier er tenkt å være korrektiv til. Slår en derimot opp på "myte" i leksikon, står det gjerne at det er tradisjonelle fortellinger om guder eller guders handlinger. De fortelles som regel for å uttrykke moral, idealer eller programmer, eller for å rettferdiggjøre personer eller handlinger. For at de skal gjøre det, gir de gjerne stereotypiserte bilder av det eller den de forteller om. Slik er både makthavere og opprørere blitt mytologisert i ulike historiske epoker.

Et slikt mytebegrep er mer i tråd med hvordan antropologer i lange tider har utnyttet den slags historier som kilder til å tolke ut kulturelle koder og mønstre. Brukt på denne måten avgjøres heller ikke kildeverdien av hvor sanne eller ikke historiene er. Viktigere blir det at noen har holdt dem for å være sanne, og hva de så har lagt i dem. Det som viste seg interes-

sant ved "direktørhistoriene" i Follafoss, var ikke hvor sanne de var, men hva som kunne tolkes ut av dem av betydninger og koder i den arbeiderkulturen de var skapt i.

Så kan en spørre: hvordan vet jeg at mine tolkninger av "direktørhistoriene" her er riktige - at det jeg har funnet at de forteller om arbeiderkulturen i Follafoss, virkelig stemmer? Som med all tolkning, er de aldri endelige. Men en måte å gjøre dem så "riktige" som mulig på, er å sette de betydningene en finner kan ligge i historiene, i sammenheng med det andre kilder fra samme miljø forteller, og viktigst: med den konteksten historiene stammer fra.

Her ligger det i mikrohistorien store muligheter som både i mine papirarbeiderstudier og andre lignende studier av arbeid og arbeidsfolk foreløpig har prøvd ut bare et stykke på vei.

Noter

1. Sverre Lysgaard. *Arbeiderkollektivet*. Oslo 1961.
2. Ingar Kaldal. *Arbeid og miljø ved Follafoss Tresliperi og Ranheim Papirfabrikk 1920-1970*. Nr 3 i Skriftserie fra Historisk Institutt. Trondheim 1994. Når det senere i artikkelen er snakk om samme prosjektet, er det denne avhandlingen det referes til.
3. Ingar Kaldal. Lokalsamfunn og klasse som solidaritetsgrunn. *Heimen* 1 /1990 s.21-31.
4. En oversikt over den norske utviklingen når det gjelder tilknytninger til arbeid, finnes hos Ståle Seierstad. *Hvordan fagbevegelsen formet arbeidslivet. Perspektiver på den historiske utviklingen av arbeidslivet i Norge*. Oslo 1982.
5. Edvard Bull. *Arbeiderklassen blir til. Bd 1 av Arbeiderbevegelsens historie*. Oslo 1985. s.319ff.
6. Knut Kjeldstadli. *Jermtid. Fabrikksystem og arbeidere ved Christiania Spigerverk og Kværner Brug fra om lag 1890 til 1940*. Oslo 1989 s.245ff (siratet s.249).
7. Edvard Bull. Samme som ovenfor. 1985. s.342.
8. Paul Willis. Shop floor culture, masculinity and the wage form". I: Clarke, Critcher and Johnson (ed.). *Working Class Culture*. London 1979. s. 188.
9. Alf Lüdtke. "Deutsche Qualitätsarbeit", "Spielereien" am Arbeitsplatz und "Fliehen" aus der Fabrik: industrielle Arbeitsprozesse und Arbeiterverhalten in den 1920er Jahren - Aspekte eines offenen For-

- schungsfeldes. I: F. Boll (Hg). *Arbeiterkulturen*. Samme som ovenfor. 1986, 172, og Alf Lüdtke (Hg). *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*. Frankfurt 1989, s.254f.
10. Goeff Eley. Labor History, Social History, Alltagsgeschichte: Experience, Culture, and the Politics of Everyday - a New Direction for German Social History? I: *Journal of Modern History* 61/1989, s.323, og Alf Lüdtke. Cash, Coffee-Breaks, Horseplay: Eigensinn and Politics among Factory Workers in Germany cirka 1900. I: M.Hanagan, Ch. Stevenson (Ed). *Confrontation, Class-Consciousness and the Labor Process*. New York.
11. Björn Horgby og Maths Isacson. Egensinne och skötsamhet. Två arbetsplatskulturer i Sverige under mellankrigstiden. I: *Kampen om själene. 4. Nordiske arbejderkultur seminar 1992 i København*. Sessionsindlæg del 1.
12. Wolfgang Kaschuba. Volkskultur und Arbeiterkultur als symbolische Ordnungen. I: A.Lüdtke (Hg). *Alltagsgeschichte*. Samme som ovenfor. Frankfurt/New York 1989, S.208.
13. Liv Emma Thorsen. *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekviner, 1920-1985*. Oslo 1993. Se også Liv Emma Thorsen. Den store historien i den lille historien. I: A.Brändström og S.Åkerman (red). *Icke skriftliga källor*. Rapport fra XXI Nordiska historikermötet. Umeå 1991.
14. Alf Lüdtke (Hg). *Herrschaft und soziale Praxis. Historische und sozial-anthropologische Studien*. Göttingen 1991, s. 18.
15. Noen av synspunktene i debatten er samlet i: *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* 48-49.
16. Björn Horgby. *Egensinne och skötsamhet. Arbetarkulturen i Norrköping 1850-1940*. Stockholm 1993.
17. Carola Lipp. Alltagsforschungen im Grenzbereich von Volkskunde, Soziologie und Geschichte. Aufstieg und Niedergang eines interdisziplinären Forschungskonzepts. I: *Zeitschrift für Volkskunde*. Heft 1/1993, s.4.
18. Dette er utdypet nærmere i Frå "folkekultur" til "arbeidarkultur"? I: (*norsk*)*Historisk Tidsskrift* 1/1995..
19. Synspunktene mine er her på linje med ytringer Hans Medick har gjort i programmatisk artikler for det han kaller "mikrohistorie". Se mer om dette i Ingar Kaldal. *Alltagsgeschichte og mikrohistorie*. Nr 2 i Skriftserie fra Historisk Institutt. 1994, s.39ff og 49ff.
20. Hans Ågotnes. *Forestillinga om "det gamle handverket"*. Upublisert vitenskapsteoretisk manuskript.
21. Lars Ekdahl. Taylor i Olofström. *Häftan för Kritiska Studier* 1/1991, s.53.
22. Flere debattinnlegg i *Häftan för Kritiska Studier* 1/1991, 3/1991 og 1-2/1993 og i (svensk) *Historisk Tidsskrift* 1/1993 og 2/1993.
23. Knut Ågotnes. Komparasjon - metode eller oppdagelsesreise? I: *Kvar i sin dal..? Komparasjon som metode i lokalhistoriske studiar*. Rapport frå HIFO-seminar 14-16. oktober 1988, s.79.
24. Uttrykket stammer opprinnelig fra en kommentar hos Grendi til historikerens kilder og deres tendens til å være utenomvanlige dokumenter. Men det er nettopp det som også gjør dem så utsagnskraftige og normale. Her referert etter Hans Medick. *Entlegene Geschichte? I: Soziale Welt. Zeitschrift für sozialwissenschaftliche Forschung und Praxis. Sonderband 8*. 1992, note 17 s. 173.
25. Bernt Schiller og Birger Simonson. Att såga en bräda, (svensk) *Historisk tidskrift* 1/1993 s.143.
26. Horgby. Samme som ovenfor. 1993, s.4 ff.
27. Björn Horgby og Maths Isacson. Egensinne och skötsamhet. Två arbetsplatskulturer i Sverige under mellankrigstiden. I: *Kampen om själene. Sessionsindlæg l.del. 4. Nordiske Arbejderkulturseminar 1992 i København* 24-27. august 1992, s. 126.
28. Kaldal. *Arbeid og miljø...* Samme som ovenfor. 1994, s.437.
29. Her er også Lars Ekdahl lite presis i sin ellers gode argumentasjon for mikrostudier av arbeidsliv, når han snakker om å utvinne "kunnskap av generell natur" (min utheving) fra lokale studier. I *Häftan för Kritiska Studier* 1/1991 s.58, og 1-2/1993 s.121ff.
30. Jeg har i en annen sammenheng tatt opp den samme maten å tenke på slik den finnes blant mange lokalhistorikere: Ingar Kaldal. Fram for lokalhistorie, som historisk refleksjon. *I arbeid for lokalhistorie og kulturvern. Landslaget for lokalhistorie 75 år 1920-1995*. Trondheim 1995 s. 127ff.
31. Kjeldstadli. Samme som ovenfor. 1989, s.1 1.
32. Hans Medick. Mikro-Historie. I: W. Schulze (Hg). *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie*. Göttingen 1994, s.48.
33. Ella Johansson. *Skogarnas fria söner, maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Nordiska Museets Handlingar 118. Stockholm 1994, s.69ff.
34. Jorma Kalela. En historikers händelse. Kulturella mönster och samhälleliga förhållanden i kjällornas läsart. I: A.Brändström og S.Åkerman (red). *Icke skriftliga källor*. Rapport fra XXI Nordiska historikermötet. Umeå 1991, s.74.
35. Flemming Hemmersam. Arbejderautobiografier som folkloristisk kilde. I: Båsk, Metsänkylä, Koskiranta. *Arbetarklassen i samhällets vardag*. Papers on Labour History III. Tredje nordiska arbetarkulturseminariet i Tammerfors 1989. Helsinki 1991. s.41: "...redan första gongen en upplevelse berättas, glider det traditionella in och färger inte bara berättelsen om det som har upplevts, utan också upplevelsen själv".
36. Jmfr Bjarne Hodne. Personlige fortellinger. En

- tredje innfallsvinkel i studiet av autobiografier. I: *Dugnad* 31, 1988. s.49, som viser at ut fra visse problemstillinger kan verdien av en muntlig kilde øke med den tida som går siden det fortalte virkelig hendte.
37. Lutz Niethammer og Alexander von Plato (Hg.). "Wir kriegen jetzt andere Zeiten ". *Auf der suche nach der Erfahrung des Volkes in Nachfaschistischen Ländern*. Berlin/Bonn 1985 (Bd 3 av LUSIR-prosjektet). S.407.
38. Jmfr flere artikler i Raphael Samuel og Paul Thompson (ed) (1990). *The Myths We Live By* London/New York 1990.
39. Susanne Lundin. Bokstäverna som skapar världen. I: *Häftan för kritiska studier 1/1991*.
40. Ella Johansson. "Pengar är det enda den fattige har". Om norrländska skogsarbetares möte med kapitalismen och det moderna. I: *Arbetets historia 5*. Lund 1992. s.46f.
41. Kjeldstadli. Samme som ovenfor. 1989 s. 134.

Abstract

Kaldal, Ingar: The Culture of Work - how to study them?

Arbejderhistorie 4/1995, p. 97-111.

At a time when new ways of analysing cultural history are challenging established social history, we must seriously question the customary ways of studying work and workers. Researchers can choose from among a number of ways to expand their field of study, e.g. by looking for patterns of behaviour other than conflict and struggle. Much also remains

to be done when it comes to studying how work is interwoven with various social and cultural processes in the local communities. When embarking upon a study of how cultural codes in working-class culture vary in specific, concrete contexts, it becomes obvious that a historisation of concepts is needed. Simple dichotomies like protest-acceptance, traditional-modern or any new variations thereof will not suffice. When we specify analyses historically, this has an impact on the possibility of making comparisons because the elements under comparison will not appear to be equivalent. Instead of analysing the culture of work by a few unambiguous and distinct concepts that we have created to allow comparison and generalisation, the article suggests that many studies should be made asking different questions of the history of work and aiming at recognising what is specific. Only this will allow us to expand our knowledge of - and respect for - different work cultures in history. Finally, the article shows how myths existing in people's memories of work have a lot to offer if we look into them to find cultural patterns.

Kaldal, Ingar, førsteamanuensis (midlertidig) ved Historisk Institutt, Universitetet i Trondheim, N-7055 Dragvoll. Tlf. +73 59 64 35.
Email: ingkal@alfa.avh.unit.no.